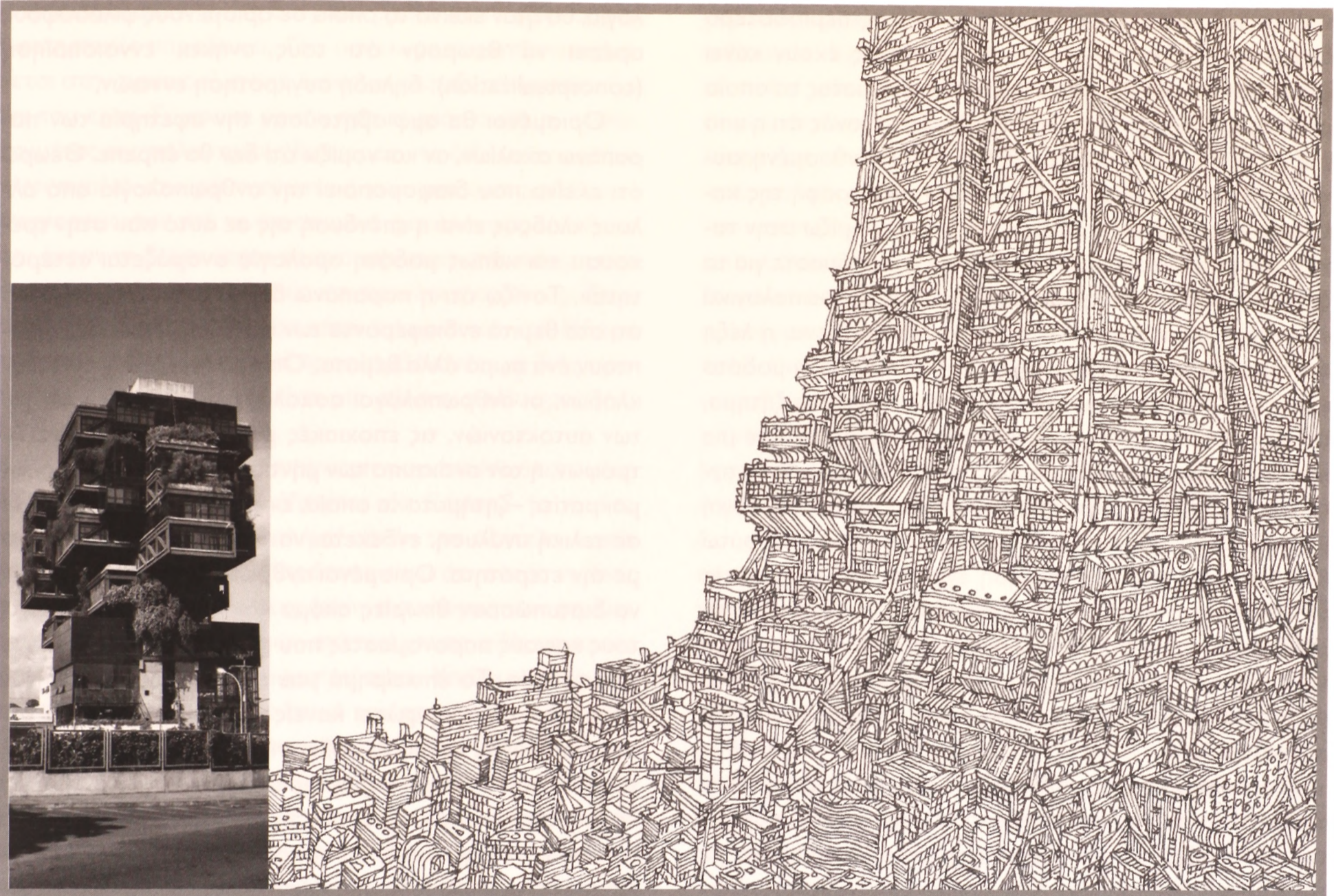

«Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑ ΕΝΑΣ ΑΛΛΟΣ ΟΡΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ»: ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ!

MARTIN HOLBRAAD

Ο Martin Holbraad διδάσκει κοινωνική ανθρωπολογία στο University College του Λονδίνου και από τη δεκαετία του 1990 κάνει εθνογραφική έρευνα στην Κούβα. Έχει γράψει το υπό έκδοση βιβλίο *Truth in Motion: The Recursive Anthropology of Cuban Divination*, ενώ μαζί με την Amiria Henare και τη Sari Wastell έχει επιμεληθεί τον συλλογικό τόμο *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically* (2007).

Κάποτε άκουσα μια επιφανή φιλόσοφο να προλογίζει την ερώτησή της, στο σεμινάριο που έδωσε μια εξίσου επιφανής ανθρωπολόγος, με μια απολογία. Πριν προχωρήσει να κάνει φύλλο και φτερό την ανακοίνωση που μόλις είχε ακούσει, είπε: «Είμαι φιλόσοφος, και αυτό σημαίνει ότι σκέφτομαι αργά». Υποθέτω πως η πρόταση ότι η «οντολογία» δεν είναι παρά ένας άλλος όρος για τον «πολιτισμό» θα της προκαλούσε μια εξίσου καυστική αντίδραση. Εν μέρει, αυτή θα οφειλόταν στο ότι το παράδοξο μιας τέτοιας πρότασης είναι προφανές στους φιλοσόφους εξαιτίας του ότι αυτοί ενδιαφέρονται για το ένα από τα δύο μέρη της. Ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο περιεχόμενο που αποδίδουν στον όρο, οι φιλόσοφοι θεωρούν ότι η οντολογία είναι ένα θέμα το οποίο απαιτεί βαθύ στοχασμό, εφόσον αφορά θεμελιώδεις σκέψεις και αρχές σχετικά με τα είδη των οντοτήτων οι οποίες υπάρχουν και με άλλα συναφή ζητήματα. Ο πολιτισμός από την άλλη συνιστά ένα μάλλον ανάξιο λόγου φαινόμενο το οποίο άπτεται της επιφάνειας της σκέψης. Ενδεχομενικός και εμπειρικός, σε μεγάλο βαθμό στερούμενος στοχασμού και αρχών, ο πολιτισμός είναι μάλλον ένα θέμα το οποίο δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διανοητικές προκλήσεις και το οποίο θα ήταν καλύτερα να εκχωρηθεί στους ανθρωπολόγους. Διαισθάνο-

μαι, λοιπόν, ότι οι φιλόσοφοι θα έπαιρναν το μέρος μας και θα διαφωνούσαν με την υπό συζήτηση πρόταση.

Θέλω να υποστηρίξω ότι ως ανθρωπολόγοι έχουμε τη δυνατότητα να επωφεληθούμε από μια τέτοια συμμαχία, όσο ενοχλητική και αν φαίνεται η προοπτική αυτή. Και αυτό μπορεί να συμβεί με δύο τρόπους. Πρώτον, μπορούμε να συμμαχήσουμε με τους φιλοσόφους, με την ευρεία έννοια και αποκλειστικά για τους σκοπούς αυτής της συζήτησης, επιβραδύνοντας λίγο τη σκέψη μας, προκειμένου να λάβουμε υπόψη ορισμένες από τις περισσότερο διαυγείς σκέψεις, τις οποίες ενδεχομένως έχουν κάνει εκείνοι, αν μη τι άλλο, για το ήμισυ του ζητήματος το οποίο συζητάμε, δηλαδή για την οντολογία. Το γεγονός ότι η υπό συζήτηση πρόταση, παρότι εξολοκλήρου λανθασμένη, συνιστά μια αρκετά ακριβή εθνογραφική περιγραφή της κατάστασης του κλάδου σήμερα, οφείλεται νομίζω στην ταχύτητα με την οποία οι ανθρωπολόγοι σκεφτόμαστε για τα ζητήματα αυτά. Εννιά φορές στις δέκα σε ανθρωπολογικά σεμινάρια, και κάποτε επίσης σε γραπτά κείμενα, η λέξη «οντολογία» χρησιμοποιείται ως εξεζητημένο και μοδάτο συνώνυμο του «πολιτισμού». Θα επανέλθω στο ζήτημα, αλλά η συνήθης τάση να συνοδεύει κανείς τη λέξη με μια κτητική αντωνυμία είναι χαρακτηριστική. Μιλάμε για την οντολογία ακριβώς όπως μιλάμε για τον πολιτισμό: Η «δική μας» οντολογία σε αντίθεση «με τη δική τους», και ούτω καθεξής. Συνεπώς, η πρόκληση έγκειται στο να είμαστε όσο το δυνατόν περισσότερο ξεκάθαροι σε ότι αφορά τη μετατόπιση που μπορεί να συνεπάγεται το να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε το ανθρωπολογικό εγχείρημα με τους όρους της «οντολογίας» μάλλον, παρά με τους όρους του «πολιτισμού».

Το δεύτερο νόημα που έχει μια συμμαχία με τη φιλοσοφία είναι περισσότερο άμεσο και αφορά τον πυρήνα του επιχειρήματος εναντίον της πρότασης, σύμφωνα με την οποία η «οντολογία» είναι απλώς συνώνυμο του «πολιτισμού». Θέλω να υποστηρίξω ότι το κλειδί για μια οντολογική, σε αντίθεση με μια ευρύτερα πολιτισμική ανθρωπολογική προσέγγιση, είναι η επίγνωση ότι το ζητούμενο της ανθρωπολογικής ανάλυσης δεν είναι η ερμηνεία των εθνογραφικών δεδομένων μέσω αναλυτικών εννοιών. Το ζητούμενο, μάλλον, είναι να επιτρέψει κανείς στα εθνογραφικά δεδομένα να λειτουργήσουν ως μοχλοί για τον μετασχηματισμό των ίδιων των αναλυτικών μας εννοιών. Ανησυχώντας για το πώς θα πρέπει να χρησιμοποιούμε τις έννοιες που έχουμε στη διάθεσή μας προκειμένου είτε να «εξηγήσουμε» τα εθνογραφικά ευρήματα είτε να τα «ερμηνεύσουμε», παγιδευόμαστε στο δίλημμα μεταξύ εξήγησης και ερμηνείας, το οποίο οι κουλτουραλιστές, δηλαδή οι ανθρωπολόγοι οι οποίοι υιοθετούν τον «πολιτισμό» ως αναλυτική έννοια, θεωρούν αρχετυπικό. Ωστόσο, αυτό για το οποίο θα πρέπει μάλλον να ανησυχούμε είναι ότι σε τελική ανάλυση οι αναλυτικές μας έννοιες ενδεχομένως δεν

επαρκούν καν για την περιγραφή των εθνογραφικών μας δεδομένων, πόσο μάλλον για την «εξήγηση» ή την «ερμηνεία» τους. Στόχος μας, λοιπόν, πρέπει να είναι ο εντοπισμός των αδυναμιών τις οποίες παρουσιάζουν οι έννοιές μας, ώστε να επινοήσουμε άλλες επαρκέστερες. Ένας τέτοιος στόχος φέρνει στο νου τη φιλοσοφία μάλλον, παρά οποιαδήποτε μορφή επιστήμης ή κάποιας από τις λιγότερο σκληρές «τέχνες». Συνεπώς, αν υπήρχε ένα μονολεκτικό σύνθημα για μια οντολογική προσέγγιση στην ανθρωπολογία, θα ήταν εκείνο το οποίο σε ορισμένους φιλοσόφους αρέσει να θεωρούν ότι τους ανήκει: εννοιοποίηση (conceptualization), δηλαδή συγκρότηση εννοιών.

Ορισμένοι θα αμφισβητούσαν την αφετηρία των παραπάνω σχολίων, αν και νομίζω ότι δεν θα έπρεπε. Θεωρώ ότι εκείνο που διαφοροποιεί την ανθρωπολογία από άλλους κλάδους είναι η επένδυσή της σε αυτό που στην τρέχουσα και κάπως μοδάτη ορολογία ονομάζεται «ετερότητα». Τονίζω ότι η παραπάνω διαπίστωση δεν σημαίνει ότι στα θεμιτά ενδιαφέροντα των ανθρωπολόγων δεν εμπίπτουν ένα σωρό άλλα θέματα. Όπως οι συνάδελφοι άλλων κλάδων, οι ανθρωπολόγοι ασχολούνται με τη συχνότητα των αυτοκτονιών, τις εποχιακές μετακινήσεις των κτηνοτρόφων, ή τον αντίκτυπο των μήντια στις φιλελεύθερες δημοκρατίες – ζητήματα τα οποία, εκ πρώτης όψεως αλλά και σε τελική ανάλυση, ενδέχεται να μη σχετίζονται καθόλου με την ετερότητα. Ορισμένοι ανθρωπολόγοι προσπαθούν να διατυπώσουν θεωρίες ακόμα και για τις ομοιότητες ή τους κοινούς παρονομαστές που καθιστούν το ανθρώπινο είδος ενιαίο. Το επιχειρήμά μου είναι απλώς ότι θα ήταν αδύνατο να διαμορφώσει κανείς ένα πρόγραμμα για την ανθρωπολογία, χωρίς να λάβει υπόψη, μεταξύ άλλων, και το βαθύ και ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ενδιαφέρον της για ερωτήματα τα οποία αφορούν τη διαφορετικότητα. Για να πειστεί κανείς γι' αυτό, θα αρκούσε να κάνει έναν κατάλογο, κάτι σαν top ten των σημαντικότερων ακραιφνώς ανθρωπολογικών συζητήσεων και να μετρήσει πόσες από αυτές επικεντρώνονται σε ζητήματα ετερότητας: ο γάμος μεταξύ σταυρεξάδελφων, η αξίωση σύμφωνα με την οποία τα δίδυμα παιδιά είναι πουλιά,² η μαγεία σε αντίθεση με τη θρησκεία, το δώρο σε αντίθεση με το εμπόρευμα, η κάστα σε αντίθεση με την κοινωνική τάξη και, πιο πρόσφατα, οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες, οι πολλαπλές «νεωτερικότητες» και ακόμα, η ανθρωπολογία του διαστήματος. Παρότι αποδεδειγμένα η ετερότητα δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη για την οριοθέτηση του διανοητικού πεδίου της ανθρωπολογίας, είναι οπωσδήποτε αναγκαία.

Το επιχειρήμά μου είναι ότι η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στην οντολογική και την πολιτισμική προσέγγιση στην ανθρωπολογία αφορά την κατανόηση της έννοιας της ετερότητας. Πράγματι, παρότι δεν έχω ούτε το χρόνο ούτε την εξειδικευμένη γνώση που θα απαιτούσε μια λεπτομερής αναφορά στην ιστορία της έννοιας του πολιτι-

σμού, θα πρέπει νομίζω να πω ότι στο πλαίσιο ανθρωπολογικών επιχειρημάτων, ο ρόλος της έννοιας αυτής ήταν να παρέχει έναν τρόπο με τον οποίο μπορεί κανείς να σκεφτεί για παραδείγματα ετερότητας σαν αυτά στα οποία αναφέρθηκα παραπάνω. Με άλλα λόγια, φαινόμενα όπως η μαγεία, οι μορφές της ανταλλαγής δώρων ή ο αφρικανικός Χριστιανισμός προσδιορίζονται ως «πολιτισμικά», ακριβώς επειδή συνιστούν παραδείγματα «διαφορετικότητας». Ωστόσο, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτός ο τρόπος σκέψης για τη διαφορά βρήκε από λανθάνουσες αφηγησιακές παραδοχές. Πιο συγκεκριμένα, πιθανόν ανάγεται στην αρχαιοελληνική διάκριση μεταξύ του φαίνεσθαι και του είναι. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, οι συντεταγμένες της πολιτισμικής διαφοράς –τα δίδυμα μπορεί να είναι πουλιά, ισχυρά πνεύματα ή γενετικά όμοια αδέρφια– υπαγορεύονται από το ότι ατομικά ή συλλογικά, οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να αναπαριστούν τον κόσμο που τους περιβάλλει με πολλούς και ποικίλους τρόπους. Έτσι, ο κόσμος είναι αυτός που είναι πραγματικά –τα δίδυμα είναι αυτό που είναι– αλλά προσλαμβάνονται με διαφορετικούς τρόπους: η φύση είναι μία, αλλά οι πολιτισμοί πολλαπλοί.

Ωστόσο, όπως κατά τη γνώμη μου πειστικότερα έχει υποστηρίξει ο Eduardo Viveiros de Castro,³ το πρώτο πράγμα που κάνει εντύπωση σ' αυτόν τον ολότελα οικείο τρόπο σκέψης για την ετερότητα είναι ότι αυτός ο ίδιος εγγράφεται σε μια συγκεκριμένη οντολογική άποψη, δηλαδή σε ένα σύνολο ιδεών σχετικά με τα είδη τα οποία στοιχειοθετούν την πραγματικότητα. Υπάρχει ένας κόσμος, το κύριο χαρακτηριστικό του οποίου είναι ότι είναι μοναδικός και ομοιόμορφος. Από την άλλη, υπάρχουν αναπαραστάσεις του κόσμου, το κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι η πληθυντικότητα και η ετερογένεια, συνάρτηση της διαφοράς ανάμεσα στα υποκείμενα τα οποία ταυτίζονται με τις αναπαραστάσεις αυτές. Από την άποψη της οντολογίας, πρόκειται βέβαια για μια «δυσιστική» θέση, η οποία εντάσσεται σε ένα ολόκληρο πεδίο, στο οποίο περιλαμβάνονται αλληλένδετες δυαδικές έννοιες, όπως σώμα και νους, πράξη και θεωρία, νοούμενον και φαινόμενο, εμπειρία και στοχασμός, σημαίνον και σημαινόμενο, δράση και δομή, κ.ο.κ. Αλλά το αξιοθαύμαστο είναι ότι, ενώ οι ανθρωπολόγοι αυτοπροσδιορίζονται με βάση την εναντίωσή τους στην *a priori* θετική αποτίμηση οποιασδήποτε από τις επιμέρους εκφάνσεις αυτών των διχοτομιών, εγώ τουλάχιστον δεν γνωρίζω καμιά θεωρητική άποψη στην ανθρωπολογία που να αποστασιοποιείται από τη βασική παραδοχή ότι οι διαφορές για τις οποίες ενδιαφέρονται οι ανθρωπολόγοι (η «ετερότητα») αφορούν τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι «βλέπουν τον κόσμο», εννοώ καμιά άποψη εκτός από την οντολογική, υπέρ της οποίας θα επιχειρηματολογήσω σε λίγο.

Πράγματι, παρατηρεί κανείς ότι οι λεγόμενοι «κονστρουκτιβιστές» (ή μεταμοντέρνοι, σχετικιστές, κ.ο.κ.), οι οποίοι γενικά δεν ανέχονται κανενός είδους δεισμό, είναι ενδεχομένως οι πιο ακραίοι ως προς το ζήτημα αυτό. Για αυτούς, το μόνο που υπάρχει είναι διαφορετικές οπτικές γωνίες: προοπτικές προοπτικών, αναπαραστάσεις αναπαραστάσεων, πολιτισμός εις το τετράγωνο, φύση πουθενά. Αλλά αυτή η φαινομενική απόρριψη του λεγόμενου «καρτεσιανισμού», δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια μεγέθυνση της βασικής παραδοχής στην οποία θεμελιώνεται ο δεισμός: της παραδοχής ότι η ετερότητα μπορεί να κατανοηθεί μόνον ως απόκλιση ανάμεσα σε εναλλακτικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας. Όπως λέει κάπου ο Bruno Latour, αν ήμουν υποχρεωμένος να διαλέξω, θα προτιμούσα οπωσδήποτε τους παραδοσιακούς εχθρούς των κονστρουκτιβιστών, τους ρεαλιστές ή τους θετικιστές, ή τους θιασώτες οικουμενικών θεωριών κ.ο.κ. Αυτοί τουλάχιστον δεν κρύβουν το γεγονός ότι συμμαρτυρούν την προσέγγιση του Διαφωτισμού ως προς τον δεισμό: αντίθετα, είναι περήφανοι γι' αυτό. Το ίδιο ισχύει ακόμα και για τους γνωσιακούς ανθρωπολόγους, οι οποίοι, αντιστρέφοντας τον ακρωτηριασμό της φύσης στον οποίο επιδίδονται οι θιασώτες της θεωρίας της κατασκευής (κονστρουκτιβιστές), έχουν υποστηρίξει ότι, στο μέτρο που δεν είναι τίποτε άλλο από το προϊόν εγκεφαλικών διεργασιών, οι ίδιες οι αναπαραστάσεις είναι τόσο φυσικές όσο τα δέντρα (φύση εις το τετράγωνο: πολιτισμός, υποτίθεται, πουθενά). Γιατί και οι γνωσιακοί ανθρωπολόγοι αγκιστρώνονται στις αναπαραστάσεις ως το μέσο που θα τους επιτρέψει να εξηγήσουν γιατί οι άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο με διαφορετικούς τρόπους και γιατί τόσο συχνά οι εικόνες τους είναι λανθασμένες: η παλιά καρτεσιανή ανησυχία. Στη διάλεκτο των γνωσιακών, η «αναπαράσταση» είναι πράγματι απλά και μόνο συνώνυμο του «πολιτισμού».

Το γεγονός, τώρα, ότι ακόμα και οι σημαντικότερες προσπάθειες υπέρβασης της διχοτομίας φύση/πολιτισμός επιβεβαιώνουν τελικά την παραδοχή στην οποία η διχοτομία αυτή θεμελιώνεται, ότι δηλαδή η ετερότητα είναι συνάρτηση της αναπαράστασης, καταδεικνύει πόσο ισχυρό παραμένει αυτό το δήθεν αυτόνομο μοντέλο της διαφοράς. Πράγματι, όπως έχω υποστηρίξει αλλού μαζί με την Amiria Henare και τη Sari Wastell, η εξαιρετική δύναμη της φόρμουλας «μία φύση, πολλοί πολιτισμοί», όπως εκείνη της ρόδας μιας μπουλντόζας, έγκειται εν μέρει στην κυκλικότητά της.⁴ Στην επισήμανση ότι τόσο οι ανθρωπολόγοι όσο και οι φιλόσοφοι έχουν δείξει ότι υπάρχουν εναλλακτικές οντολογικές θέσεις, η απάντηση των κουλτουραλιστών είναι πάντοτε αποτελεσματική: πράγματι η ύπαρξη εναλλακτικών οντολογιών προϋποθέτει τη δυνατότητα της αναπαράστασης του κόσμου με πολλαπλούς τρόπους. Η οντολογική διαφορά, λοιπόν, γίνεται μια εξαρτημένη μεταβλητή ενός κατά Karl Popper «κλειστού συστήματος».

Όπως οι επιθέσεις των ψυχαναλυόμενων εναντίον της ψυχανάλυσης θεωρούνται ότι επικυρώνουν την εγκυρότητα εννοιών, όπως η «μεταβίβαση» ή η «απώθηση», για τους κουλτουραλιστές, οποιαδήποτε αντίληψη για την ετερότητα, εκτός από το ότι πρόκειται για το αποτέλεσμα πολιτισμικών αναπαραστάσεων, είναι αυτή καθαυτή μια πολιτισμική αναπαράσταση. Για να αναφερθώ σε ένα πολύ γνωστό παράδειγμα, η οντολογική σημασία της πρότασης της Marylin Strathern ότι η διάκριση μεταξύ της φύσης και του πολιτισμού δεν ισχύει στο όρος Hagen της Νέας Γουινέας⁵ εύκολα αποδυναμώνεται, αν πει κανείς ότι η απουσία της διάκρισης είναι ίδιον του συγκεκριμένου πολιτισμού. Η πρόταση την οποία συζητάμε σήμερα, ότι η οντολογία είναι απλώς ένας άλλος όρος για τον πολιτισμό, εμφανίζει ακριβώς την ίδια κυκλικότητα.

Συνεπάγεται λοιπόν, ότι όταν κανείς εναντιώνεται στην υπό συζήτηση πρόταση, εναντιώνεται στην κυρίαρχη και βαθειά εσωτερικευμένη ιδέα ότι οι διαφορές οι οποίες παρουσιάζουν ανθρωπολογικό ενδιαφέρον πρέπει εξορισμού να αφορούν τους τρόπους με τους οποίους ο κόσμος αναπαρίσταται. Η εναλλακτική λύση, όπως αρκετοί ανθρωπολόγοι και φιλόσοφοι έχουν υποστηρίξει εδώ και καιρό, θα πρέπει να συνίσταται στο να πάρει κανείς στα σοβαρά το ενδεχόμενο ότι η ετερότητα προκύπτει από την εξορισμού ύπαρξη διαφορετικών κόσμων ή, για να αποφύγουμε τις ολιστικές συνδηλώσεις αυτής της εικόνας, από την ύπαρξη ενός οντολογικά πολλαπλού κόσμου.⁶ Από τη σκοπιά αυτή, όταν οι Νούερ λένε ότι τα δίδυμα αδέρφια είναι πουλιά, το πρόβλημα δεν είναι ότι βλέπουν τα δίδυμα διαφορετικά από εμάς τους υπόλοιπους που τα θεωρούμε ανθρώπινα αδέρφια, αλλά μάλλον, ότι τα δίδυμα στα οποία αναφέρονται είναι διαφορετικά. Με άλλα λόγια, η ενδιαφέρουσα διαφορά δεν είναι αναπαραστατική (δηλαδή «πολιτισμική»), αλλά οντολογική: αυτό που προσδιορίζει το δίδυμο, όταν οι Νούερ αναφέρονται σε αυτό ως πουλί, είναι κάτι διαφορετικό από εκείνο που το προσδιορίζει, όταν κανείς αναφέρεται σε αυτό ως ανθρώπινο οργανισμό, ο οποίος έχει ένα συγκεκριμένο είδος DNA κλπ.

Γνωρίζω, βέβαια, ότι σε ορισμένους ανθρώπους αυτός ο τρόπος σκέψης προκαλεί μια σωβινιστική μανία, που τους κάνει να βράνε τραπέζια προκειμένου να αποδείξουν ότι αυτά πράγματι είναι υπαρκτά ή να τσιμπούν τα δίδυμα των Νούερ για να βεβαιώσουν ότι πράγματι θα τσιπρίξουν σαν παιδιά και αυτά. Προσωπικά, θα ήμουν ο τελευταίος που θα διαφωνούσε με την εκτίμηση ότι οι προεκτάσεις της προσέγγισης του «πολλαπλού κόσμου» στην οποία αναφέρεται ο όρος «οντολογία» πηγαίνουν πράγματι πολύ μακριά και ότι είναι ριζοσπαστικές. Η στάση αυτή είναι βέβαια η ενδεδειγμένη, εφόσον στόχος μου είναι να διαφωνήσω με την υπό συζήτηση πρόταση. Αλλά προς το παρόν αρκεί να εστιάσουμε στο ζήτημα της ετερότητας: Τι σημαίνει να πει κανείς ότι αυτό που μετρούσε

για δίδυμο στο λόγο των Νούερ ήταν κάτι διαφορετικό από εκείνο που μετρούσε για δίδυμο από τη σκοπιά του Evans-Pritchard, του εθνογράφου των Νούερ; Και ποια είναι στην πραγματικότητα η διαφορά μεταξύ της παραπάνω πρότασης και της διαπίστωσης ότι οι Νούερ και ο Evans-Pritchard απλώς αναπαριστούσαν τη διδυμία με διαφορετικούς τρόπους, όπως θα υποστήριζε ένας κουλτουραλιστής;

Πιστεύω ότι το ζήτημα αφορά τη μορφή την οποία προσλαμβάνει η ετερότητα σε κάθε μια από τις δύο αυτές περιπτώσεις. Ας ασχοληθούμε πρώτα με την άποψη των κουλτουραλιστών. Για να μείνουμε στο συγκεκριμένο παράδειγμα, ανάμεσα στους Νούερ και στον Evans-Pritchard (ή, θα μπορούσαμε να πούμε, όπως θα έλεγε και ο ίδιος, σ' «εμάς»), υπάρχει απλώς μια *διαφωνία* ως προς τι είναι τα δίδυμα: εκείνοι νομίζουν ότι είναι πουλιά, ενώ εμείς νομίζουμε (ή και γνωρίζουμε) ότι δεν είναι. Και εφόσον το πρόβλημα εμφανίζεται ως διαφωνία —διαπολιτισμική διαφωνία, αν θέλετε— η ανθρωπολογική του λύση έγκειται στο να εξηγήσει κανείς τα αίτια στα οποία η διαφωνία οφείλεται. Τι είναι αυτό που κάνει τους Νούερ (ή οποιουσδήποτε άλλους) να νομίζουν ότι οι δίδυμοι είναι πουλιά (ή στιδήποτε άλλο); Είναι ότι, όπως θα έλεγαν οι λειτουργιστές, αυτός ο τρόπος σκέψης υπηρετεί γι' αυτούς κάποιον άλλο σκοπό; Είναι κάτι το οποίο, κατά τους γνωσιακούς ανάγεται στη λειτουργία του εγκεφάλου; Είναι το νόημα που η άποψη αυτή έχει στο πλαίσιο άλλων αντιλήψεων, όπως θα υποστήριζαν οι ανθρωπολόγοι της ερμηνευτικής σχολής; Ή, μήπως οι Νούερ μιλάνε απλώς μεταφορικά, ερμηνεία εύλογη από τη σκοπιά της συμβολικής ανθρωπολογίας;

Ο ριζοσπαστισμός της οντολογικής οπτικής έγκειται στο γεγονός ότι δεν συμμερίζεται τη βασική αφετηριακή παραδοχή στην οποία θεμελιώνονται ερωτήματα όπως τα παραπάνω, δηλαδή ότι όταν οι Νούερ λένε ότι τα δίδυμα αδέρφια είναι πουλιά, εμείς γνωρίζουμε καταρχήν περί τίνος ομιλούν. Στο μέτρο που υπάρχει μια εξίσου πιθανή εναλλακτική δυνατότητα, η παραδοχή αυτή είναι αβάσιμη. Η προφανής διαφωνία μας με τους Νούερ σε ό,τι αφορά τη φύση των διδύμων μπορεί κάλλιστα να οφείλεται σε παρεξήγηση. Εκ πρώτης όψεως εκείνοι βεβαιώνουν ότι τα δίδυμα είναι πουλιά, αλλά στην πραγματικότητα ενδεχομένως λένε κάτι ολωσδιόλου διαφορετικό —κάτι το οποίο εμείς αδυνατούμε να συλλάβουμε, όχι επειδή αντιφάσκει με αυτά που παραδεχόμαστε ως αληθή ως προς τα δίδυμα, αλλά επειδή υπερβαίνει αυτές τις αφετηριακές μας παραδοχές. Σαν σφυριά που όλα τα βλέπουν για καρφιά, μπορεί να σκεφτόμαστε ότι οι Νούερ μιλούν γι' αυτά που εμείς κατανοούμε ως «δίδυμα» και «πουλιά», ενώ στην πραγματικότητα εκείνοι αναφέρονται σε κάτι εντελώς διαφορετικό. Με άλλα λόγια, ενδεχομένως οι Νούερ μιλούν ερήμην, μάλλον, παρά εναντίον όσων λέμε εμείς.

Το να σκεφτούμε αυτό το ενδεχόμενο απαιτεί βέβαια μια ταπεινότητα. Η ιδέα ότι οι Νούερ (ή οποιοιδήποτε άλλοι) μιλούν ή φέρονται με τρόπους για μας ακατανόητους καταδεικνύει ίσως ότι το εννοιολογικό μας ρεπερτόριο μπορεί να είναι ανεπαρκές. Από την άλλη, η στάση των κουλτουραλιστών απέναντι στην ετερότητα φαίνεται αλαζονική, και αυτό από δύο απόψεις. Πρώτον, ανάγοντας όλες τις διαφορές σε διαφωνίες, οι κουλτουραλιστές φαντάζονται ότι διαθέτουν ανεξάντλητες δυνάμεις κατανόησης. Όσο ανοίκεια και προκλητικά ως προς την ανάλυση (την εξήγηση, την ερμηνεία κλπ.) και αν είναι, τα εθνογραφικά δεδομένα, ω! του θαύματος, πρέπει πάντοτε να μπορούν να περιγραφούν με όρους κατανοητούς στον ανθρωπολόγο: «Οι Νούερ θεωρούν ότι τα δίδυμα είναι πουλιά». Επιπλέον, ενώ η έννοια της «διαφωνίας» ακούγεται ανώδυνα φιλελεύθερη, στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου. Η πρόταση ότι οι Νούερ διαφωνούν μαζί μας σε ό,τι αφορά τη φύση των διδύμων, σημαίνει απλώς ότι αρνούνται εκείνο που εμείς θεωρούμε αληθές, ή, με άλλα λόγια, ότι θεωρούν αληθές ό,τι για μας είναι ψευδές. Εφόσον, αν μη τι άλλο, γνωρίζουμε τι σημαίνει «δίδυμο» και τι σημαίνει «πουλί», γνωρίζουμε επίσης ότι τα δίδυμα δεν είναι πουλιά. Καμιά επίκληση στο σχετικισμό δεν μπορεί να μας βγάλει από τη δύσκολη θέση στην οποία μπαίνουμε θεωρώντας πως, σε ό,τι αφορά εμάς και αυτά που γνωρίζουμε, οι Νούερ λένε κάτι εξολοκλήρου λανθασμένο.

Συνεπώς, η οντολογική προσέγγιση στην ετερότητα δεν είναι απλώς πολύ διαφορετική από την κουλτουραλιστική, αλλά και αρκετά καλύτερη, εφόσον μας απαλλάσσει από την παράλογη ιδέα ότι το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι άνθρωποι τους οποίους μελετούν οι εθνογράφοι έγκειται στα λάθη που κάνουν στην κατανόηση των πραγμάτων (μια, θα λέγαμε, ιστορικά οικεία, αλλά μάλλον επαίσχυντη ανθρωπολογική παραδοχή). Αντίθετα, από τη σκοπιά της οντολογικής προσέγγισης, την οποία συζητάμε εδώ, το γεγονός ότι οι άνθρωποι που μελετάμε λένε ή κάνουν πράγματα τα οποία μας φαίνονται λανθασμένα απλώς καταδεικνύει ότι το δικό μας εννοιολογικό ρεπερτόριο έχει φτάσει τα όριά του. Όταν η καλύτερη περιγραφή της σκέψης των άλλων είναι κάτι τόσο εξώφθαλμα παράλογο όσο η πρόταση «τα δίδυμα είναι πουλιά», έχουμε κάθε λόγο να υποπτευθούμε ότι κάτι δεν πάει καλά με τη δική μας ικανότητα να περιγράψουμε αυτό που οι άλλοι λένε μάλλον, παρά με αυτό το οποίο στην πραγματικότητα λένε. Ως προς το τελευταίο, άλλωστε, a fortiori δεν γνωρίζουμε τίποτα εκτός της δικής μας παρερμηνείας. Ο στόχος του ανθρωπολογικού εγχειρήματος, λοιπόν, δεν είναι να εξηγήσει γιατί τα εθνογραφικά δεδομένα έχουν ως έχουν, αλλά να καταλάβει πώς έχουν. Αυτό που απαιτείται δηλαδή, δεν είναι εξήγηση ή ερμηνεία, αλλά η συγκρότηση εννοιών οι οποίες αποδίδουν το περιεχόμενο των δεδομένων. Σημειώστε ότι εδώ, το εγχείρημα της ανθρωπολογικής ανά-

λυσης αντιστρέφεται. Αντί να χρησιμοποιούμε τις δικές μας αναλυτικές έννοιες για να κατανοήσουμε τα εθνογραφικά δεδομένα (να τα εξηγήσουμε ή να τα ερμηνεύσουμε), χρησιμοποιούμε την εθνογραφία προκειμένου να επανεξετάσουμε τις αναλυτικές μας έννοιες. Αντί να ρωτάμε γιατί οι Νούερ νομίζουν ότι τα δίδυμα είναι πουλιά, θα πρέπει να διερωτόμαστε για το πώς εμείς θα έπρεπε να σκεφτούμε για τα δίδυμα, τα πουλιά (και όλα εκείνα τα οποία αυτά συνδηλώνουν ή στα οποία παραπέμπουν, όπως είναι οι έννοιες του ανθρώπινου, του ζωικού, της αδελφικής σχέσης, της πτήσης κλπ.) προκειμένου να υιοθετήσουμε μια άποψη από τη σκοπιά της οποίας η πρόταση ότι τα δίδυμα είναι πουλιά παύει να προλαμβάνεται ως παραλογισμός. Τι πρέπει να είναι τα δίδυμα, τι πρέπει να είναι τα πουλιά, κλπ., ερωτήσεις όλες κατεξοχήν οντολογικού χαρακτήρα. Σε αυτό, λοιπόν, συνίσταται μια «οντολογία»: πρόκειται για το αποτέλεσμα της συστηματικής προσπάθειας των ανθρωπολόγων να περιγράψουν το εθνογραφικό τους υλικό με όρους, οι οποίοι δεν το κάνουν να φαίνεται παράλογο. Και για να το ξεκαθαρίσω, προσέξτε πόσο διαφορετική είναι η προσέγγιση αυτή από την κουλτουραλιστική. Αν ο πολιτισμός, σε οποιοδήποτε επίπεδο αφαίρεσης, στο επίπεδο του δημόσιου ή του ιδιωτικού, του κοσμολογικού ή του πρακτικού κ.ο.κ., συνίσταται στο σύνολο των αναπαραστάσεων τις οποίες παράγουν οι άνθρωποι τους οποίους μελετούμε, τότε πράγματι μπορούμε να πούμε ότι τους «ανήκει»: ο πολιτισμός «των Νούερ», ο «δυτικός πολιτισμός» κλπ. Τα πράγματα δεν είναι όμως έτσι από τη σκοπιά της οντολογίας, η οποία συνίσταται απλά και μόνο σε ένα σύνολο παραδοχών που έχουν συγκροτηθεί για τους σκοπούς του αναλυτικού εγχειρήματος. Αξίζει, μάλιστα, να σημειώσω ότι μια τέτοια άσκηση δημιουργικότητας στη συγκρότηση εννοιών δεν έχει απαραίτητα εδαφικό χαρακτήρα, δηλαδή δεν αναφέρεται σε κάποιες συγκεκριμένες γεωγραφικές συνιστώσες. Ως ανθρωπολόγοι, μπορούμε να βρούμε τεράστιο ενδιαφέρον στις προκλήσεις που θέτουν στις αναλυτικές μας προϋποθέσεις άνθρωποι που μας φαίνονται διαφορετικοί. Θα έλεγα μάλιστα ότι όσο πιο εξωτικά είναι για μας τα φαινόμενα που μελετούμε, τόσο παραγωγικότερες είναι οι συναντήσεις μας με εκείνους οι οποίοι εμπλέκονται σε αυτά. (Εννοώ, εδώ, έναν τρόπον τινά στρατηγικό εξωτικισμό, ο ακριβής ορισμός του οποίου είναι ένα ζήτημα το οποίο θα απαιτούσε περαιτέρω συζήτηση).⁷ Παρόλα αυτά, η γεωγραφική και, τολμώ να πω η πολιτισμική απόσταση, δεν αποτελεί προϋπόθεση της ετερότητας. Τυπικά, το μόνο που χρειάζεται για να στηθεί το παιχνίδι της ετερότητας είναι ένα σύνολο αφετηριακών παραδοχών και κάποιο υλικό, το οποίο φαίνεται να αντιβαίνει σε αυτές. Η επιλογή των μερών που θα μπορούσαν να συνδεθούν μέσω μιας τέτοιας ανίσωσης εξαρτάται από εκείνον/ην που την κάνει. Ένα δύσκολο ποίημα, ένας μαθηματικός τύπος ή οι απόψεις ενός/μιας συ-

ντρόφου για τον έρωτα μπορούν εξίσου να υπαχθούν στην κατηγορία της «ετερότητας». Το αν αυτό θα συμβεί, εξαρτάται από τις παραδοχές του υποκειμένου το οποίο προσπαθεί να κατανοήσει. Αυτό που μετράει είναι οι ιδέες, όχι οι άνθρωποι στους οποίους αυτές φαίνεται να «ανήκουν». Έτσι, θα έλεγα, ότι η περίφημη ρήση του Tim Ingold, του αρχικού διοργανωτή της σειράς των συζητήσεων στην οποία εντάσσεται και η σημερινή, ότι η ανθρωπολογία είναι φιλοσοφία με ανθρώπους είναι σωστή,⁸ αλλά χωρίς τους ανθρώπους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το κείμενο αυτό αποτελεί σχεδόν αυτούσια μετάφραση της συμβολής του Holbraad στη συζήτηση του Group for Debates in Anthropological Theory, που έγινε στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ το 2008 πάνω στην πρόταση «Η οντολογία δεν είναι παρά ένας άλλος όρος για τον πολιτισμό» για το πλήρες κείμενο της συζήτησης, βλ. S. Venkatesen κ.ά., «Ontology Is Just Another Word for Culture: Motion Tabled at the 2008 Meeting of GDAT», *Critique of Anthropology* 30/2 (2010), σ. 152-200.
- 2 Σχετικά με την αξίωση των Νούερ ότι τα δίδυμα είναι πουλιά, βλ. E. E. Evans-Pritchard, *Nuer Religion*, Clarendon, Οξφόρδη 195.

βλ. επίσης, V. Turner, «Το παράδοξο της διδυμίας στις τελετουργίες των Ndembu», μτφρ. Κ. Αθανασίου, στο Δ. Μακρυγιώτη (επιμ.), *Παιδική ηλικία*, Νήσος, Αθήνα, 1997, σ. 349-357.

- 3 E. Viveiros de Castro, «Cosmological Perspectivism in Amazonia and Elsewhere», στο *4 Lectures Delivered 17 February – 10 March at Dept. of Social Anthropology, University of Cambridge*, Cambridge University Press, 1998· του ίδιου, «Ο nativo relativo», *Mana* 8/1 (2002), σ. 113-148. βλ. επίσης το άρθρο του στο παρόν αφιέρωμα. (Σ.τ.μ.)
- 4 A. Henare / M. Holbraad / S. Wastell, «Introduction: Thinking Through Things», στο A. Henare / M. Holbraad / S. Wastell (επιμ.), *Thinking Through Things: Theorizing Artefacts Ethnographically*, Routledge, Λονδίνο-Ν. Υόρκη 2007 σ. 1-31.
- 5 M. Strathern, «Ούτε φύση, ούτε πολιτισμός: Η περίπτωση Hagen», μτφρ. Α. Λυκιαρδοπούλου / Α. Μπακαλάκη, στο Α. Μπακαλάκη (επιμ.), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 109-183.
- 6 M. Holbraad, «Ontology, Ethnography, Archaeology: an Afterword on the Ontography of Things», *Cambridge Archaeological Journal* 19/3 (2009), σ. 431-441
- 7 Henare / Holbraad / Wastell, *Thinking Through Things*.
- 8 T. Ingold, «Editorial», *Man* N.S. 27/4 (1992), σ. 693-696.

Η εποχή

Εβδομαδιαία εφημερίδα της Ανανεωτικής Αριστεράς

Μέσα στα Κινήματα
στην Αριστερά

<http://www.epohi.gr>

Η εποχή